

8. Особова О. Хто розпалить камін у садибі Мсциховського? // Урядовий кур'єр. – 2010. – 14 грудня. – С. 9.

9. Форостюк О. Луганщина релігійна. – Луганськ: Світлиця, 2004. – 204 с.

Жукова Е.В. СЕЛЕЗНЕВСКАЯ УСАДЬБА МСЦИХОВСКОГО В КОНТЕКСТЕ НАСЛЕДИЯ ДВОРЯНСКО-УСАДЕБНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ.

Исследуется историко-культурная ценность старинной усадьбы Мсциховского в с. Селезнёвка Луганской области как малоизвестный памятник дворцово-парковой архитектуры Восточной Украины и особенности, что формируют её уникальность среди наследия дворянско-усадебного строительства Украины.

Ключевые слова: усадебный комплекс, архитектура, художественная ценность, дворцовые интерьеры, собрание произведений искусства, памятник дворцово-парковой архитектуры.

Zhukova E. V. SELEZNEVSKAYA FARMSTEAD OF MSCIKHOVSKOGO IN THE CONTEXT OF LEGACY OF NOBILIARY-FARMSTEAD BUILDING OF UKRAINE.

The historical and cultural value of age-old farmstead of Mscikhovskogo of Seleznevka of the Lugansk area as a not popular monument of court-style-park architecture of East Ukraine and feature, that form its unicity among the legacy of nobiliary-farmstead building of Ukraine.

Keywords: farmstead complex, architecture, artistic value, palace interiors, collected of art works, monument of court-style-park architecture.

УДК 26:728. 83 (477)

В.С. Перерва

ПРАВОСЛАВНЕ МЕЦЕНАТСТВО ГРАФА-КАТОЛИКА ОЛЕКСАНДРА БРАНИЦЬКОГО

У статті розглянуто основні меценатські кроки графа О. В. Браницького щодо будівництва православних храмів у Київській митрополії ХІХ ст. На основі аналізу існуючих джерел автор простежує еволюцію меценатства аристократа та його внесок у розбудову церковного життя.

Ключові слова: граф, меценатство, православна церква, київський митрополит, генерал-губернатор, священник.

Історія Православної Церкви в Україні цілком закономірно викликає інтерес все більшої кількості науковців і відкриває значну кількість нових сторінок, які помітно збагачують наше уявлення про різні аспекти вітчизняної історії. Особливий інтерес викликає церковно-меценатська діяльність окремих осіб, яка подає досить повчальні історичні приклади меценатства. Поряд з цим внаслідок невивченості основної маси документальних джерел, що містять подібну інформацію, чимало таких випадків залишаються невідомими широкому загалу і не рідкістю є ситуація, коли історія окремо взятої церковно-історичної пам'ятки є відомою лише з легенд та малодостовірних переказів. Подібні казуси є вагомим гальмом не тільки для розвитку історичної науки, але й, скажімо, туристичного бізнесу в Україні.

Відповідно, питання православного меценатства є досить актуальним і його розробка має цілком прикладне значення. Метою нашого дослідження є православне меценатство графа-католика Олександра Владиславовича Браницького, котре мало наслідком побудову кількох православних храмів, підтримку церковнопарафіяльних шкіл тощо.

На жаль, вітчизняна історіографія не приділила належної уваги цьому яскравому прикладу меценатства, котрий мав небагато аналогів в історії України. Існуючі розвідки про графів Браницьких або мають суто генеалогічний характер і практично не ставлять за мету дослідження меценатства цієї аристократичної родини [1], або ж обходять увагою постать графа Олександра Владиславовича Браницького, приділяючи увагу іншим персоналіям родини [2]. Окремі аспекти діяльності православного меценатства графа-католика висвітлені в одній з наших монографій [3]. Проте обмежений обсяг книги, присвяченій численному роду, не дав можливості детально дослідити багатоаспектну меценатську діяльність аристократа, яка явно потребує окремого дослідження. Дана тема є інформаційно насиченою, а тому потребує окремого дослідження.

Граф Олександр Браницький належав до потужної магнатської родини Браницьких-Корчаків, котрі мали значні маєткові володіння на Київщині, Поділлі та Волині. Свої значні матеріальні статки графи витрачали не тільки на підтримання свого реноме та різноманітні розваги. Аристократи були не байдужими до науки та мистецтва, ставши досить щедрими їх меценатами.

Власне, ще прабабуся графа Олександра – графиня Олександра Василівна Браницька витрачала значні кошти на спорудження храмів, відкриття та матеріальне забезпечення шкіл, закладку парків тощо [4, с. 31-34]. Внук не лише успадкував від своїх предків схильність до меценатської діяльності, але й намагався бути гідним продовжувачем меценатських традицій своїх попередників.

Крім того, граф Олександр Владиславович започаткував і кілька нових галузей благодійництва, невідомих або ж маловідомих для його найближчих родичів. Він, наслідуючи свою прабабусю, споруджував або ж капітально оновлював храми, але мав й інші захоплення – зокрема, науку, розвитку якої віддав чимало зусиль, часу та коштів. Він був відомим колекціонером, став першим у Польщі фотографом-аматором, всерйоз цікавився природничими науками й щедро фінансував їх. У закладеному ним дендрологічному парку в Ставищах росло чимало екзотичних рослин, привезених ним з далеких країв. Він брав участь в наукових експедиціях у Єгипет, Нубію, Алжир [1, с. 93-95].

Що ж до України, то найбільшим благодійним внеском графа-католика стало спорудження кількох православних храмів та підтримка ним церковнопарафіяльних шкіл. Не зважаючи на те, що аристократ був палким патріотом Польщі і ревним католиком (був засланий за участь в польському повстанні), він досить лояльно ставився до кріпаків у своїх українських маєтностях і навіть відстоював думку про необхідність скасування кріпацтва. Звідси і його досить толерантне ставлення до релігійних потреб місцевого українського населення.

Аристократ мешкав переважно за кордоном (помер у Німці), прибуваючи в українські маєтності за прибутком. Проте, на відміну від чималої кількості інших польських поміщиків намагався певною мірою «компенсувати» частину надходжень за допомогою будівництва різних громадських споруд – зокрема, православних храмів, на будівництво яких у місцевих кріпаків не вистачало чи то коштів, чи то наполегливості.

Першим кроком графа у даному відношенні стала добудова Свято-Покровського храму у своєрідній «столиці» маєтків Олександра – містечку Ставищах (нині – райцентр Київської області). Храм проектувався графинею цегляним і трьохпрестольним [5, с. 8]. Меценатка навіть заготувала відповідний матеріал, але війна з Наполеоном спонукала графську економію використати будівельні припаси на інші більш нагальні потреби [6, арк. 11]. Ці пожертвовані мирянам матеріали (148 тис. штук цегли, 144 корці вапна, битий камінь і т. д.) економія взяла ніби в позику, але віддавати довелося через суд, який тягнувся не одне десятиліття [5, с. 9 - 12]. Лише в 1836 році київський митрополит Євгеній (Болховітінов) підписав храмозданну грамоту для майбутньої церкви [7, арк. 17-18].

Цього ж року храм було закладено, але через два роки графині не стало і церкву довелося возводити внуку Олександрю, який не особливо поспішав. У 1849 р. цією справою впритул займалися київський генерал-губернатор Д. Бібіков та київський митрополит Філарет (Амфітетаров), намагаючись спонукати Олександра Браницького довершити починання його бабусі [8, арк. 16]. В 1851 р. місцевий благочинний священик о. Стефан Черняхівський надіслав до Києва звіт про хід будівельних робіт:

«Можно надеяться, что к осени ставищская Покровская церковь будет совершенно окончена. При сем всепокорнейше рапортую Вашему Высокопреосвященству, что сия церковь, по завещанию покойной графини А. Браницкой, имела быть трёхпрестольною <...> - между тем, не знаю почему, построена однопрестольная – притом самый олтарь очень тесный – без ризницы и пономарни. А потому предстоит крайняя надобность для расширения олтаря пристроить к нему пономарню и ризницу, на что экономия не решается, основываясь на церковном плане, которого, впрочем, я не видел и при церкви онаго нет» [8, арк. 19-20]. Тобто, граф вніс помітні корективи до церковного проекту і про всяк випадок приховав документ від духовенства. Але тим не менше в 1856 році будівництво храм було завершено і він став окрасою містечка до радянської доби.

11 травня 1865 р. в Ставищах згорів стародавній Свято-Успенський храм, прихожанами якого були не так самі ставищанці, як миряни з приселку Розкішної, розташованої за р. Гнилим Тікичем. Миряни в цей час сплачували викупні платежі і не мали матеріальної можливості спорудити нову церкву. Вони повідомили київського митрополита Арсенія (Москвіна) про те, що поряд з власними заходами щодо майбутнього будівництва вони «просили владельця стависького имения графа Александра Браницкого о пособии ассигнованием лесного материала и он обещал дать» [9, арк. 1-2].

Але граф обумовив свою майбутню (й так і не виконану) допомогу важливими вимогами, викладеними у листі до київського владика Арсенія (Москвіна): «Имея душевно-искреннее желание содействовать прихожанам в возведении храма Божия, я изъявил готовность дать кирпич и лесной материал, сколько таковых потребуется на постройку церкви – с тем, чтобы церковь и постройки для причта были возведены в центре прихода – то есть во второй части м. Ставища, называемой «Роскошна» – на видном и приличном месте, которое будет отведено взамен теперешней церковной усадьбы, по уважению тому, что сгоревшая церковь находилась вне своего прихода, в закрытом и другими постройками пункте местечка, отдаленном на несколько верст от крайнего поселения прихожан» [9, арк. 6-7].

Тобто, граф мав намір виселити православний храм з центру містечка у сам приселок. Це мотивувалося нібито благими намірами – перенесенням церкви ближче до прихожан. Місцевий благочинний о. Петро Бобровський не шкодував компліментів на адресу графів Браницьких: «Лишним считаю и, может быть, неуместным изъясняться здесь все дела благочестия благословенного Дома Графов Браницких: они известны свету. Множество церквей, настроенных в Киевской губернии усердием графов Браницких, громче трубы и яснее всякого слова, говорят о добродетелях графов Браницких» [9, арк. 8]. Митрополит лише за благодійний намір графа висловив йому свою подяку. Але трапився рідкісний випадок - цьому меценатству стали на заваді самі ж прихожани, які бажали бачити свою церкву на віками освяченому місці. Місцевий настоятель о. Андрій Гукович написав до митрополита проникливого листа, у якому стверджував, що в намірі графа Олександра:» так много обидного нашим самым душевным желаниям». Погодитися на пропозицію графа означало б, що «мы не умеем ценить преданий, завещанных нам стариною, не дорожим своей историею, не умеем уважать себя и в себе самих коренных своих религиозных верований – словом, что мы те же люди, которых паны привыкли называть хлопами и скотарями – следовательно можно обходиться с нами по-прежнему, без церемоний. Экономия Браницких не хочет знать того, что когда еще не было ни костела, ни графских палат – там, где помещаются они теперь, с незапамятных времен скромно стояла православная церковь, молились там православные люди о своей доле, а тысячи их, быть может преждевременно свершившие свое земное течение, лежат вокруг в ожидании правого суда. . .

Народ привык смотреть с благоговейным уважением на это место, связывая его с давно минувшею стариною, полною простоты и веры, твердости и мужества. Потеря сего места произвела бы на них горькое впечатление, быть может, отразившееся бы и на их убеждениях» [9, арк. 36].

Прихожани відмовилися від графської допомоги і незабаром, сплативши значну частину викупних платежів, самостійно спорудили нову Свято-Успенську церкву. Це при тому, що граф за звільнення святого місця у центрі містечка обіцяв мирянам понад 6000 крб. «важкою» царською валютою.

Втім, аристократ мав чималі володіння і знайшов застосування своїм меценатським намірам у інших населених пунктах. Так, завдяки його меценатській підтримці у 1854 році було капітально відремонтовано православний храм Різдва Пресвятої Богородиці у селі Озерному Васильківського повіту. У церкві було замінено старі дубові підвалини, що вже почали підгнивати і добудовано два нові приділи, які мали помістити більшу кількість прихожан значного населеного пункту [10, арк. 2]. Місцевий благочинний повідомляв до Києва, що ремонт здійснено переважно на кошти власника під контролем настоятеля о. Тимофія Каченовського. Незабаром старання графа були звернені ще до одного значного маєтку – села Янишівки Таращанського повіту. Тут протягом 1857-1858 року власник спорудив нову Свято-Покровську церкву, котра постала завдяки «тщания графа Александра Браницкого стараниями священника Даниила Демущкого» [11, арк. 381].

Втім, місцеві священнослужителі були далеко не завжди задоволені допомогою графа і часом стверджували, що аристократ допомагав значно менше, ніж обіцяв і підводив будівничий процес. У середині 50-х років XIX ст. настоятель Свято-Михайлівського храму с. Черкаса Васильківського повіту Київської губернії повідомляв до Києва наступне:

« Помещик двух частей черкасского прихода граф Александр Браницкий вначале, когда приступлено было к перестройке черкасской церкви, принял на себя обязательство поставить все нужные материалы для перестройки, но впоследствии на поданное мною от лица прихожан прошение ему о выдаче таковых – отказал. Между тем, подрядчик, строивший черкасскую церковь, не имея материалов продолжать работу при церкви и содержа даром рабочих, а чрез то и терпя убытки, ежечасно побуждал меня и прихожан достать материалы с угрозою на случай недостачи материалов бросить работу, что потом и сделал.

Кроме того, я и причт, видя, что здание церкви из дерева почти полуокончено, а остаётся только без кровли и подвергается влиянию различной непогоды, а чрез то и значительной порче, и приняв во внимание то, что оно, т. е. здание церковное, пробудет еще долгое время непокрыто и должно от влияния непогоды непременно повредиться, а с тем вместе все труды, издержки и весьма значительные пожертвования прихожан и благотворителей должны пропасть, то и решился с прихожанами предупредить таковые неудобства и взять нужные материалы у купчихи Забарской в долг – по векселю» [12, арк. 6]. Хоча загалом поміщик О. Браницький «выдал 12. 000 кирпича, 10 дубов, 40 пудов жерсти, 6 пудов гвоздей и 30 руб. на стекла», але внаслідок не надання обіцяного священник потрапив у скрутну ситуацію, з якої його довелося виручати і губернаторові, і митрополиту Філарету (Амфітеатрову) [12, арк. 6].

Фіксують документи і випадок, коли граф Олександр Браницький повністю спорудив церкву в чужому маєтку – селі Любчі Таращанського повіту, котра Браницьким ніколи не належала. Дане село було власністю відразу дев'яти дрібних шляхтичів, які були порівняно незаможними і не мали змоги допомогти місцевим мирянам у будівництві нового храму. Але до любчанської церкви ходили і селяни з сусіднього села Гострої Могили, яке належало графу Олександру Браницькому. Тому коли губернська влада стала тиснути на місцевих землевласників, спонукаючи їх до будівництва нової церкви [13, арк. 1-4; 14, арк. 1-7], дрібним шляхтичам взявся допомогти заможний магнат граф Олександр Браницький [15, арк. 33]. Храм, споруджений меценатом, місцевим благочинним названо одним з найкращим у повіті [15, арк. 51]. Церкву було освячено в 1861 р. [16, арк. 686].

Вагомою була матеріальна підтримка графа і при будівництві православного храму в с. Жидівській Греблі (нині – Чапаєвка) Таращанського повіту. Церкву було споруджено у 1856 році «тщанием прихожан при пособии графа Александра Браницкого» [17, арк. 145]. Того ж року було освячено Покровську церкву в с. Красилівці Таращанського повіту. Цю церкву започаткувала ще Олександра Браницька, а завершував її внук. Меценатствував граф не зовсім з доброї волі – його спонукав до цього таращанський справник, якому київським генерал-губернатором було доручено «настоять над владельцем села Красиловки, чтобы он приступил к постройке в имении своем православной церкви» [18, арк. 7].

Допомагав граф-католик й православним церковнопарафіяльним школам. Так, за його матеріальної підтримки було споруджено нове приміщення для такої школи у с. Лісовичах Таращанського повіту Київської губернії [19, с. 518-519]. Графська економія забезпечувала школу ще й опаленням.

Тобто, не зважаючи на католицьке віросповідання, граф Олександр Браницький був здатним на досить широкі меценатські жести щодо Православної Церкви і не раз заслуговував позитивних відгуків від православного духовенства та ієрархів. Поряд з цим, церковне меценатство графа Олександра Браницького позначилося певною неоднозначністю і було блідю тінню широкомасштабного благодійництва його бабусі Олександри Василівни Браницької. Запроектований нею трьохпрестольний храм у Ставищах граф спорудив однопрестольним. Допомога ж у будівництві інших православних церков нерідко відбувалася під прямим тиском російської влади, яка рішуче вимагала від графа поєднувати розваги за кордоном із дбайливим ставленням до релігійних потреб своїх кріпаків. Траплялося, що граф не повністю виконував обіцяне, чим підводив просування будівельних робіт. Але не зважаючи на вище наведені обставини, різною мірою завдяки родині графа Олександра постали православні храми у Ставищах, Озерній, Черкасі, Жидівській Греблі, Любчі, Красилівці, Янишівці. Приклад був гідний наслідування, але аналогів йому було не так вже й багато у вітчизняній історії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Євген Чернецький. Браницькі герба Корчак / Чернецький Є. А. - Біла Церква: Видавець О. Пшонківський, 2003. - 132 с.
2. Альбіна Данилова. Ожерельє світлейшого. Племянницы князя Потемкина / Данилова А. П. – М. : Эксмо, 2009. - 608 с.
3. Володимир Перерва. Графи Браницькі: підприємці та меценати / Перерва В. С. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2010. – 270 с.
4. Володимир Перерва. Шкільне меценатство графині Олександри Василівни Браницької / Перерва В. С. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 18. – Серія: «Історія» : Збірник наукових праць / За ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2010. – С. 31-34.
5. Володимир Перерва. Ставище: з православного минулого / Перерва Володимир. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. – 44 с.
6. Центральний державний історичний архів в м. Києві (далі – ЦДІАУ в м. Києві). – Ф. 127. – Оп. 483. – Спр. 46. – арк. 1-35.
7. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 496. – Спр. 92. – арк. 1-18.
8. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 821. – Спр. 76. – арк. 1-22.
9. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 837. – Спр. 131. – арк. 1-37.
10. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 827. – Спр. 278. – арк. 1-12.
11. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 2823. – арк. 1- 456.
12. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 826. – Спр. 245. – Арк 1-6.
13. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 442. – Оп. 79. – Спр. 458. – арк. 1-4.
14. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 442. – Оп. 81. – Спр. 233. – арк. 1-7.
15. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 825. – Спр. 259. – арк. 1-51.
16. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 2855а. – арк. 1-742.
17. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 2848. – арк. 1-638.
18. ЦДІАУ в м. Києві– Ф. 442. – Оп. 83. – Спр. 73. – арк. 1-7.
19. Перерва В. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – початку ХХ ст. / Володимир Перерва. – Біла Церква, 2008. – 672 с.

Перерва В.С. ПРАВОСЛАВНОЕ МЕЦЕНАТСТВО ГРАФА-КАТОЛИКА А.В. БРАНИЦКОГО

В статье рассмотрены основные меценатские шаги графа А. В. Браницкого относительно строительства православных храмов в Киевской митрополии ХІХ в. На основе анализа существующих источников автор прослеживает эволюцию меценатства аристократа и его вклад в развитие церковной жизни.

Ключевые слова: граф, меценатство, православная церковь, киевский митрополит, генерал-губернатор, священник.

Pererva V.S. ORTHODOXY PATRONAGE OF COUNT-CATHOLIC A.V. BRANICKY

This article touches upon the main patronized steps of Count Olexandr Vladislavovich Branytska concerning the building of orthodoxy churchin the Kievsky metropolitan in 19th century. On the basis of the existing sources, the author retraces the evolution of aristocrat's patronage and here contribution to the development churchlife.

Key words: count, patronage, orthodoxy church, kievsky metropolitan, governor-general, clergy.

УДК: 94 (1: 329. 17 (438:470:477). 081

Ю.С. Земський

ПРОТИСТОЯННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ ПОЧАТКУ 60-Х РР. ХІХ СТ.

Стаття присвячена проблемі пошуку владою Російської імперії нової методики ведення політики в Українському Правобережжі у відповідь на зусилля польських патріотів мобілізувати на свою підтримку українське селянство. Як поляки так і росіяни застосували технологію націоналізації свідомості простолюду, тобто прагнули нав'язати селянам